

STENOGRAFSKE BELEŠKE

SENATA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 2

BEOGRAD, 1933 GODINE

KNJIGA 2

XXI REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 22 FEBRUARA 1933 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVAO

Potpretsednik
JOVAN ALTIPARMAKOVIĆ

Sekretar
Dr. VASO GLUŠAČ

Prisutni su g. g. Ministri: Ministar bez portfelja dr. Hamdija Karamehmedović, Ministar prosvete dr. Radenko Stanković.

POČETAK U 10,15 ČASOVA

S A D R Ž A J:

1. — Čitanje i usvojenje zapisnika XX redovnog sastanka;

2. — Saopštenje izveštaja g. Ministra finansija o sankcionisanju zakona;

3. — Saopštenje izveštaja Imunitetskog odbora o zahtevima g. Ministra pravde za izdavanje sudu senatora g. g. Krulja dr. Uroša i Kovačevića Tome;

4. — **Dnevni red:** Nastavak pretresa izveštaja Odbora o predlogu Zakona o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu od 10 septembra 1931 godine sa izmenama i dopunama od 26 septembra 1931 godine. — Ovaj zakonski predlog primljen je u načelu.

Govornici: Dr. Emilo Gavriła, Jovo Banjanin, dr. Želimir Mažuranić, dr. Vladimir Ravnihar.

Potpretsednik Jovan Altiparmarković: Otvaram XXI redovni sastanak Senata. Molim gospodina sekretara da pročita zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar dr. Vaso Glušac čita zapisnik XX redovnog sastanka.

Potpretsednik Jovan Altiparmarković: Ima li ko

od gospode senatora da učini kakve primedbe na zapisnik? (Nema.) Pošto primedaba nema, objavljujem da je zapisnik primljen. — Izvolite čuti izveštaj g. Ministra finansija o sankcionisanju Zakona.

Sekretar dr. Vaso Glušac saopštava: G. Ministar finansija izveštava da je Nj. V. Kralj blagoizvoleo potvrditi Zakone: o izvanrednoj državnoj pomoći Milki udovi Petra Kočića, o izvanrednoj državnoj pomoći Stani i Mari kćerima pok. Bana Laginje Matije i o izvanrednom priznavanju penzije Drašković—Krašić Darinki i dostavlja za arhivu Senata po jedan potvrđeni primerak ovih Zakona.

Potpretsednik Jovan Altiparmarković: Sankcionisanje ovih Zakona prima se na znanje. — Izvolite čuti izveštaj Imunitetskog odbora.

Sekretar dr. Vaso Glušac saopštava: Imunitetski odbor podnosi izveštaj o zahtevima g. Ministra pravde za izdavanje sudu senatora g. g. Krulja dr. Uroša i Kovačevića Tome.

Potpretsednik Jovan Altiparmarković: Ovaj izveštaj je otštampan, razdeljen g. g. senatorima i biće stavljen na dnevni red kad to Senat odluči.

Prelazimo na dnevni red: Nastavak pretresa izveštaja Odbora o predlogu Zakona o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika za Na-

rođnu skupštinu od 10. septembra 1931. godine sa izmenama i dopunama od 26. septembra 1931. godine.

Ima reč senator g. dr. Emilo Gavrića.

Dr. Emilo Gavrića: Gospodo senatori, pre svega moliću Vas da uzmete na znanje, da sam ja sinoć trebao da budem na redu, i molio sam da mi dozvole da govorim, jer se nisam dobro osjećao, i hitio sam za pet minuta ga govorim ili da odustanem od reči. Nisam uspeo. Medutim, noćas sam se malo oporavio, i zato molim da uzmete u prizrenje, ako ne bih govorio dosta jasno, jer mi zaista kašalj smeta u tome. Ja ću se ipak truditi da budem razgovetan.

Gospodo, o slabim stranama ovog zakonskog predloga bilo je već reči i svakako biće još reči, jer slabih strana ima baš dosta. Jedino mu je dobra strana to, da je bolji od dosadašnjeg. Jer po dosadašnjem apsolutno nije postojala mogućnost, da se razne stranke kandiduju ni da postave kandidacije. Medutim, po ovome Zakonu to je već više moguće sa više izgleda na uspeh.

Druge dobre strane ja neznam, i biću tako slobodan samo neke da spomenem u toku govora, koje ću makar ponoviti što su drugi rekli, ali ovde ima i stvari koje držim da još niko nije spomenuo.

Preda mnom je, gospodo, izveštaj većine Odbora, i ja bih rekao da on nije zadovoljavajući, a naša manjina zadovoljila se samo protestom, niti je dala odvojenog mišljenja, niti protivpredloga, što je zaista velika šteta.

Jer bismo onda znali što žele gospoda, a valjda bismo našli tačkica, gde bismo se mogli sporazumeti, ali ovako, zaista, ako oni stoje samo na stanovištu negacije, teško je zajedno raditi, i nemoguće je zajedno raditi.

Gospodo, mi smo jedino upućeni na izveštaj naše većine. Drugoga nema. I taj izveštaj priznaje pojedine nedostatke zakonskog predloga, koji su dosta krupni, pa ih samo nagoveštavaju, i pri kraju se nadaju da će te sugestije Vlada uzeti u obzir i možda još prije novih izbora u jednoj novoj noveli. To je jedna velika mana, i to svih dosadašnjih izveštaja, jer se uvukla jedna stara metoda, stara praksa, stara tradicija, da su ti izveštaji šuplji, prazni i da ostave da onda referent usmeno iznese svoje misli. Pitam ja vas, gospodo, kako može Vlada da uzme u obzir te njihove sugestije, kad one nisu napisane? (Glas: Bio je Ministar u Odboru). Molim Vas, to je reč, ja molim, ne prekidajte me, jer to nije ništa. Izveštaj treba da je napisan i to da se sve kaže po onoj latinskoj: »Scripta manent, verba volant.« Ja ne znam što je gospodin Ministar rekao, ali nitko od članova Senata neće moći da trči gospodinu Ministru da ga pita ili da traži stenografske beleške o njegovom govoru ili da vade iz tih beležaka ono što su mislila gospoda od većine. To se ne može očekivati, pa zato i jesu taki izveštaji. Zato ja naglašavam da bi se s tom radom praksom prestalo u budućnosti. Zato ti izveštaji ništa ne vrede i zato to treba sve promeniti. To se već odavno oseća. Ali to je tako šablonski postalo da se dalje ne može. Mi koji nismo u Odboru, ne znamo što se tamo govori, i nama se samo servira nekoliko reči. Jednu popravku i iznimku učinio je naš drug g. Dr. Krulj u svojem izveštaju u jednom malom ali znatnom Zakonu o zubnim lekarima, koji je Odbor iz temelja obradio nanovo, i to je gospodin Krulj u svojem izveštaju iscrpno dokumentirao, tako da je plenum znao o čemu se radi. Toliko o izveštaju.

I ako, gospodo senatori, ovaj današnji predlog

nije proglašen hitnim, kao što ga nije ni Skupština smatrala za hitnog, i nedeljama je o njemu raspravljala, medutim se od nas očekuje da ga za tri do četiri dana svršimo. I to će morati i biti, jer nama Odbor podnosi ovaj zakonski predlog bez promene onakav, kako ga je Narodna skupština primila. Ali se pitam: našto ta žurba. Ona ničim nije opravdana. Mi ne stojimo pred izborima, pak bi bilo potrebno i moguće da taj Zakon temeljno obradimo i vratimo Skupštini, u čemu bi naravno saradnja naše opozicije bila dragocena, da su i oni učinili svoje primedbe, i tako bi se to za dva-tri meseca moglo da svrši i da ide pred Skupštinu.

Zašto se to nije radilo, ja mislim da ću moći da odgovorim. Ali, gospodo, i u samoj Skupštini, iako to nije bilo hitno, pri kraju smo videli jednu neopravdanu žurbu; pa čak u poslednjem času podnesen je jedan vanredno veliki amandman koji je iz temelja izvrnuo celu osnovu vladinu, i taj amandman, protivno poslovnom redu po kojem je trebalo da se vrati u Odbor, primljen je od Skupštine. Dakle, gospodo, to sasvim liči na jedan prepad koji je potpuno bio izlišan, jer stvar nije hitna i mogla je da se obradi. A kada pri tome znamo još i to, da je svega 120 članova Skupštine primilo taj Zakon, da je prema tome ispod polovine bilo prisutnih kada se to primilo, mora čovek da pita: šta to znači? I kad dobro razmislimo, imajući pred očima kako situaciju u samoj Skupštini, tako i inače, moram doći do odgovora, da taj Zakon treba da bude u ruci svake Vlade, ma koja ona bila, puška za rasterivanje čvoraka, da se samom mogućnošću raspusta Skupštine i raspisivanjem novih izbora, malo zauzdaju nepoćudni članovi donjega doma, da bi svoju zadaću stvarnije, mirnije i obrazloženije obavljali. I taj efekat za rasterivanje čvoraka je postignut već tim samim, što je podnesen taj zakonski predlog. Samo tome se može pripisati da je tako malo njih bilo u Skupštini. Jer, gospodo, oni znaju da na osnovu sadašnjeg nemogućnog Izbornog zakona, gde je nemoguće kandidirati se drugome osim vladajućoj stranci, oni znaju da na osnovu toga zakona ne smeju, ne mogu biti raspisani izbori, njima je dobro ovako, njima bi bilo u interesu da nema novoga zakona, da se bar izgura perioda koja je zakonom za Skupštinu predviđena.

To je zacemento i bio uzrok, i ti su obziri rukovodili i naš odbor većine, što nije hteo da reskira da se ovaj predlog vrati Skupštini, i zato nije hteo predložiti nikakvu promenu, jer se ne zna i ne može se računati i unapred znati, da li neće nastupiti opet kakav štrajk poslanika, da se uopšte tim putem osuđeni donošenje novog izbornog zakona.

Ja mislim da je to bio razlog da se nama servira jedan ovakav zakonski predlog. Ali, gospodo, isto tako pogrešila je i draga naša opozicija, što nije izrazila svoje stanovište, pa da kaže što joj ne valja i kakav bi oni Izborni zakon želeli, pa bismo onda mogli o tom da razgovaramo i možda bismo našli neku platformu, jer hoću da pretpostavim, da svi hoćemo jednako dobro i ovoj zemlji i ovom parlamentu, pa da bismo sigurno našli neku platformu i tako mogli doneti jedan bolji Izborni zakon.

Kao što je to šteta i za žaljenje, isto tako je za žaljenje i taj fakat, da su se gospoda od opozicije bez razloga i bez povoda odvojila od nas. Ja to žalim i verujem da i ostali moji drugovi isto tako žale. Šta je našim drugovima, našoj sedmorici, smetalo da dalje zajedno s nama rade? Jesu li oni i najmanje

primetili da imaju smetnje u svom radu? Zar taj rad nije bio uvek složan i sporazuman? Zar nisu bili u sve Odbore birani i inače prijateljski i bratski primani tako, da nikada nisu mogli primetiti neko zapostavljanje, nego naprotiv odlikovanje, jer je za celo dosadanje vreme bio predsednik najvažnijeg našeg Odbora baš član iz njihovih redova, i on je taj posao vršio sa velikom marljivošću, trudom, stvarnošću i razumevanjem, što smo mi svi priznali i sa zadovoljstvom konstatovali. I danas, gospodo, on se od nas odvojio. I kada se on odvojio, nastaje pitanje ne samo u našim redovima nego i van naših redova: da li to tako i dalje može ostati, da na čelu najvažnijeg senatskog Odbora bude čovek koji je protivnog stanovišta od svih ostalih senatora, svojih sadrugova, te koji je član manjine. Zaista to je žalosno, ali se mora konstatovati da to uverenje vlada i, moglo bi se samo tako otkloniti — ja ću sada da kažem tu reč — ako bi gospoda napustila taj svoj korak i vratila se u naš Klub, u naše kolo.

Jer dragocena saradnja sve gospode, sviju njih ne može se zamisliti saradnja sa svima nama zbog njihovog odvajanja, a ta odvajanja su u protivnosti sa poverenjem Krune koja je neke od njih odlikovala naimenovanjem za članove ovoga Doma. Samo saradnja, povratak njihov u naše redove, trebalo bi i mogao bi to da spreči, ali dok su oni na stanovištu negacije, odricanja i poricanja, onda je teško zamisliti kako bismo, bez njihove volje za saradnju, mogli dalje da ostanemo i oni da ostanu u ovom Domu. Teška je alternativa, »ili — ili«. Ili ćemo svi zajedno raditi, ili ja ne znam kako mogu ostati članovi ovoga Doma kad su sasvim na jednoj bazi koja je protivna ideji koja danas vlada, kad su stali na plemensko stanovište. Ja to naročito zato žalim, jer su oni onemogućili time da se stvori možda ipak neka grupa mala, recimo opozicionalnih članova — ali na drugoj bazi. Ja sam imao čast više puta da glasam protiv predloga, i radovao sam se kad nisam bio sam, i radovao sam se kad su me i gospoda u tom pomagala; ja sam dobio satisfakciju da je bilo dobro što sam se protivio izvesnim zakonima. Ja to pravo zadržavam sebi i za dalje, ali kažem da su oni stali na jedno stanovište načelno u pitanju uredjenja države recimo, možda bi moglo biti i više nas od sedmorice koji ne bi hteli da podležu diktaturi i disciplini jedne većine.

U svojoj deklaraciji gospoda govore o složenoj državi i kako bi se ona prema tome morala i zbog toga morala preurediti. Moglo bi se s pravom pitati: koja država nije složena?! Sve su one tokom istorije iz raznih delova sastavljane, rastavljane i opet sastavljane. Ali u današnje doba kad se na vidiku javljaju tako mračni i gusti oblaci, ne može biti od koristi, već samo od velike štete, da se to pitanje sad potrže. Mi imamo mnogo i vrlo mnogo prećih i mnogo važnih pitanja. Državnopravne rasprave u samom Hrvatskom saboru kočile su u svoje vreme godinama svaki rad. To je bila jedna jalova državopravna borba, pa se zanemarila i kultura, a naročito privreda, i sva ta pitanja su bila zapostavljena u borbi oko državopravnog pitanja.

I kao da mi nemamo danas u tim teškim vremenima, kao da nemamo druga pitanja, već da potrzamo opet državopravna pitanja, koja mogu u nedogled da se odvuku i da kočie svaki napredak.

Govori se, gospodo senatori, o nekim samoupravama ili federacijama, jer je tako u deklaraciji,

gospodo, kao da je to jedan i isti pojam, a po svemu oni razumeju po tome jedno isto. U nekim drugim punktacijama govori se o nekoj samovladavini, o novoj podeli državnoj na razna područja.

Što se tiče ove sadašnje podele na devet područja, na devet pokrajina, na devet danas banovina, ta ideja nije došla sa tim Zakonom o podeli na banovine, to je stara ideja koju ćete naći u mnogim raspravama, i kada se o tome govorilo da se je uvek došlo do broja devet, a naročito, gospodo, naš veliki državnik pok. Stojan Protić izradio je svoj nacrt Ustava i taj broj je bio u njemu i bila je ta podela na opet devet područja. Gospodo, i onda u njegovom kabinetu bilo je Hrvata članova — pozivam se na g. dr. Šurmina; svi su prihvatili da bi ovoj zemlji bilo dosta, bilo bi dovoljno devet područja ni više ni manje. I da je onda to primljeno, sve bi drukčije teklo, ne bi se desilo mnogo štoša. Jer kad su oni Hrvati na to pristali i njihovi predstavnici u Vladi na to pristali, ponavljam, ne bi došlo ni do onih nesrećnih napada u Skupštini ni do današnjih punktacija ne bi došlo. Ali, onda je nadvladava druga neka struja, koja je sprovela onaj nesrećni Vidovdanski ustav koji je srećom sahranjen, i ja ga ne nazivam danas zato nesrećnim što on više ne postoji. Ja sam, gospodo, to kazao u svoje vreme na konferenciji od 3—400 odličnih ljudi koji zastupaju državnu ideju, da mi se utroba kreće kada ga kao pravnik čitam. I zato imam i danas prava da ga nazovem nesrećnim, i hvala Bogu da ne postoji. I to je jedna od zasluga 9 januara, i, gospodo, ja Vas uveravam da do toga Ustava nije došlo, nego da se primila osnova pok. Stojana Protića, mi bismo srećno prebrodili ono najteže pitanje podele na oblasti, podele administrativne, i, kao što je on bio čovek širokih grudi i dalekih pogleda, te bi oblasti dobile i široke samouprave.

Ali, gospodo, nažalost, mi nemamo samo kunktatore koji nam donose punktacije; mi imamo na nesreću i kunktatore, koji nemaju ni volje ni smelosti da se odluče da se tih 9 banovina bolje urede, da bi se širokim krugom rada i nadležnosti moglo doći do one samovlade, koja se pominje u jednoj od punktacija, ili kako se engleski kaže do self-governemana, gde bi središnje zakonodavstvo donosilo t.zv. okvirne zakone, a ostavilo bi se banovinama da u okviru toga zakona donose prema potrebi svoga kraja, prema strukturi njihove prirode i kulture svoje pravilnike, uredbe, pa i zakone; a što je vrlo važno, to je da sami sebi biraju sve svoje činovnike i službenike, a ne da im se ovi nameću od gore, što je danas jedna rak-rana našeg upravnog života. Tu bi bilo mesta, tu je trebalo da dodete i da zajedno na tome radimo na boljitku naše domovine i na suzbijanju protekcionizma, birokratizma, centralizma i korupcije. Tu bismo mi svi zajedno s Vama radili i jači bismo bili kad bismo bili svi zajedno. Zato se uvek vraćam na to: pogrešili ste, ali možete još da se vratite. (Jedan glas: Evo, gospodin Šverljuga je već prišao bliže ovamo.) Za ovo odvajanje imaće oni da snose odgovornost pred narodom i istorijom (Žagor.) Tim svojim odvajanjem gospoda smetaju konsolidaciji ove države i ona su to pokazala već na prvom koraku kad su ovde prosto kazala: ne primamo ovaj zakon, a nisu kazala ništa kako ona zamišljaju kako bi trebao da izgleda taj zakon. Njihovo stanovište je bilo samo: odricanje, poricanje i negacija — što ne može da vodi dobru. Ali njihova

deklaracija u toliko je pogrešnja i njihovo istupanje je u toliko nepotrebnije i upadljivije, što je sve to palo posle raznih punktacija i episkopskih epistola, poslanica, — kao neka sankcija na sve to, koja nam neće služiti na dobro, ni vama ni nama a ni državi.

Episkopska poslanica uperena je protiv Sokola. Isto tako bila je i deplasirana, bez uzroka, bez povoda i bez dokaza, kao i ova deklaracija, što je sve dokazano, pa neću da ponavljam. Samo mi dopustite da još neku reč o tome progovorim. Kad govorim o Sokolu, govorim i o fašizmu. Soko je nešto što je postalo mnogo pre fašizma. Sokolu su osnova: moral, lepota, zdravlje; fašizam ima za podlogu mržnju. To nije izmišljeno rečeno. (Aplauz). To oni kao teoriju iznose: »Svoju državu, svoju naciju može samo onaj Talijan da voli, koji mrzi sve ostale.« Tu se vidi prava razlika. Pa ipak, tome fašizmu su smetali naši sokoli. Otuda i dolazi to. To se ne dopada Kvirinalu, da pored njegovih fašista, koji od deteta do gore sve militarizuje, bude još jedna takva ustanova u našoj zemlji, koju naš narod uvrštava u pobornike prava, slobode itd. I preko od Kvirinala i od Vatikana i povodom Laterana došlo je tu do toga, da se na onaj način nasrne na Soko.

Fašizam ima jednu osnovnu, dobru ideju. Pred legijama i kohortama rimskim nošen je jedan simbol, snop prutova, koji su vezani, da ili uvek opominje: Dok su prutovi u snopu vezani, niko ih ne može slomiti! Taj simbol uzeo je fašizam za svoju osnovnu ideju, i ta ideja treba i nas da zagreva, pa makar mi postali i jugoslovenski fašisti. Ali, gospodo, naša draga gospoda počela su taj snop da raskidaju, (aplauz na desnici), izvadili su i vade odande one prutove, slabe i škode ovoj državi.

Akcija kako episkopa tako i punktacija ne može ostati bez posledica. Prve posledice pokazuju se, gospodo, u tome da od toga doba naš Soko, broj naših sokola naglo raste, i da su članovi našeg Predstavništva kako u Skupštini tako i u Senatu dužni, ma kakvu sedu bradu i kosu imali i ma koliko godina na ledima nosili, svi da stupimo u sokole! (Aplauz i uzvici: Bravo! Tako je!)

Ali, gospodo, ja mislim da ta ideja, kao što sam čuo u Skupštini da se ona propagira, treba da se propagira među nama, ali ta poslanica naći će i druge reperkusije. Ona je već našla u predlogu za izgon jezuita. Ja ne znam da li će taj predlog doći do nas, iako dođe do nas, ja mislim da ću onda moći malo više reći, ali dopustite i sada nešto ću da kažem. Ja sam malo razgledao te stvari, pratio sam uvek i našao sam da baš nisu ta gospoda patres, fratres societatis Jezu tako crni, kao što je njihova mantija. Oni imaju u svome radu i lepih zaslužnih uspeha. Znamo, gospodo, da su oni u 17 veku imali u Paragvaju, koji se danas baš toliko spominje, svoju čitavu državu, jezuitsku državu.

I ko se malo interesovao mogao je videti da je ta država bila sasvim na komunističkoj osnovi. Sve je bilo zajedničko. Zajednički su radili. A to su bili crvenokošci. Oni su kultivisali, oni su napredovali i oni su živeli kao u raju. (Milan Popović: Paragvaju... Paragvaju (smeh)).

Ali, gospodo, i to je prošlo, došle su druge konstelacije, propala je ova država. Ali bih nekoliko reči hteo da kažem o moralnoj teologiji Isusovaca.

Obično se tim rečima oni karakterišu: »Cilj osveštava sretstvo«. Prvo, to nije njihovo, to je starije od njih, a drugo, oni su imali i drugu svoju moralnu

teoriju. Oni su imali takozvani probabilizam, koji je omogućavao da svaki zločin učinite pa da opet budete nevini. Osnovatelj toga je bio Liguori, koji je posle i za sveca proglašen. Daleko bi me odvelo sada da tu moralnu njihovu teoriju iznesem, ali ja time neću da kažem da je to dosta da se oni proteraju, jer mi imao važnije stvari koje moramo da uradimo povodom toga pokreta, a da je to valjda najmanja stvar da se Isusovci isteraju.

Kad sam liguorske moralne teorije spomenuo, ja bih hteo samo još da dodirnem i onaj moral koji nam dolazi iz raznih knjiga italijanskih, da spomenem samo šaljivi »Pitigrili«, koji sve erotičke ispade uvek tako slatko i milo ume da iznese, da čovek dobije volju da greši na to. Kako će se svršiti sa tim Zakonom ja to ne znam, da li će taj Zakon doći ovamo ili ne, ali ja mislim da moramo poći dalje, da vidimo šta imamo da još uradimo. Šta će biti posledica ovakvog stanovišta rimo-katoličkog sveštenstva?

Gospodo, vidimo da ne možemo da donesemo interkonfesionalni Zakon, koji postoji u svima pravnim državama. Tome je smetnja rimokatolički episkopat. Sve naše crkve i veroispovesti dobile su svoje Ustave i Zakone, i muslimani i jevreji i protestanti i pravoslavni, samo ih nemaju rimokatolici. To je bilo do sada »noli me tangere«. Od gore su ih suviše mazili da su mogli ovako da istupe u nadi da će to ostati bez posledica, ali ja mislim da će se naći vlada, ako ne današnja, koja će znati da izvuče konsekvencije iz toga njihovog držanja; da se neće obazirati na njih kad se donese interkonfesionalni Zakon; da se neće obazirati na njih kad se donese za rimokatoličku crkvu kao za našu i sve druge Ustav i Zakon. Pa i konkordat, i tu nećemo godinama čekati, jer posle ovoga iskustva ne možemo očekivati da ćemo imati i u buduće bolji episkopat verniji ovoj zemlji, ako ostavimo da to zavisi od Rima. Moramo mi; moraju i naše Vlade da se upnu da dobiju većega upliva u postavljanju ne samo episkopa, nego i inače drugih velikodostojnika u hijerarhiji.

Pa i inače, gospodo, Gradanski zakonik nikako da se svrši. I znate zašto? Zbog gradanskog braka. Zbog braka uopće. Postoji namera da se uvede gradanski brak, ali tomu je najveća smetnja baš rimokatolički episkopat, a i naš nije bez greha, premda bi s njime lakše išlo. Ja sam imao prilike ovdje da iznesem u budžetskoj debati da tu stvar spomenem, da spomenem kao jedan prekor Vladi što nije upotrebila svoje vanparlamentarno vreme da provede taj gradanski brak, koji nikako ne dira ni u veru niti u razne verske obrede. Naprotiv, on diže moral i kao u nemačkom zakonu svude se kaže: ti imaš ne samo gradanski brak, nego i gradanske matrikule rođenih, venčanih i umrlih gradana. Drugi kaže: imaš prvo da odeš do državne vlasti i da tamo prijaviš da si dobio dete, da si se venčao i onda ti preporuča zakon da odeš i u crkvu. I u Francuskoj možda nema braka, koji posle maire-a ne bi išao u crkvu. (Glas: I u Italiji tako.) Jest, i u Italiji. I zato mi ne dobivamo gradanski zakon, jer u tom ne možemo prodrati, tu se čini pritisak od Vatikana.

Ali ću da vam rečem nešto, gospodo.

Kad se kod nas u Vojvodini kao bivšem delu Madarske uvodio gradanski brak, onda je bečki papinski nuncije Agliardi otišao po narodu i kortešovao i bunio katolički narod da se tomu odupre. Tadašnji energični Predsednik Vlade napao je prvo gospodina nuncija u Parlamentu, onda otišao je Vladaru u Beč

i rekao: ili ja ili on. I zaštitnik rimokatoličke crkve, Apostolski Kralj Franja Josip je potvrdio taj građanski brak, a Agliardi je morao ići iz Beča. A za potvrdu tog moći ćete naći u biblioteci u svakom leksikonu svuda ovu činjenicu; da je Agliardi proteran zato što je bio protiv uvođenja državnih matrikula i građanskog braka. Ali, gospodo, i kod nas imamo Agliarda i Pitigrilija i oni hoće da nam smetaju. Ali ja mislim da je sada posle poslanice došlo vreme da se sprovede ono što je za konsolidaciju naše države i našega naroda od eminentne vrednosti, da se uvedu državne matrikule.

Gospodo, ja sam od prilike rekao što sam imao a sada još samo nekoliko reči. Taj današnji zakonski predlog postaće sutra ili prekosutra zakon onako kako ga je Skupština izglasala i naš Odbor prihvatio, jer nema nikakvog protupredloga od strane opozicije, postaće zakon sa svim njegovim priznatim nedostatcima, koje bi se možda bile mogle ukloniti dobronamernom saradnjom svih članova ovoga Doma. Ovako ne ostaje ništa drugo ni nama, nego da samo podvučemo i naglasimo neke njegove nedostatke u nadi da će to možda po želji izveštaja odborske većine Vlada uzeti u obzir u novom zakonskom predlogu još pre sprovođenja izbora. Ja hoću ukratko na pomenem samo dve stvari, prvo, da postoji preterano, suviše i neopravdano povlađivanje većine, čime se skoro onemogućava opoziciji da ude u Skupštinu i drugo, da o tom ko će biti poslanik ne odlučuju glasovi birača, već neka zamršena viša matematika, neki sinusi i kosinusi, neka logaritmika... (Smeh)... ima da odluči ko će ući u Skupštinu i tako će se vrlo lako desiti, da će onaj ko ima većinu ispasti a onaj ko ima manjinu da će ući u Skupštinu, što nikako nije pravo.

Gospodo, ja sam ovde samo ponovio ono što su i drugi o ovoj temi govorili; a sad ću da kažem nešto što ni u Skupštini ni ovde nije pomenuto.

Ja naime smatram da je vrlo velika pogreška ovog zakonskog predloga, što povećava broj poslanika od okruglo 300 na skoro 370. U današnje doba kada se toliko govori o štednji, kada treba štediti naš budžet, što to znači povisiti broj poslanika sa 70, koliko to ogromni teret predstavlja sa finansijskog gledišta. Međutim, to nije sve, nisu to samo dnevnice, nego će se od tih novih poslanika naći veliki deo koji će hteti da govori kroz prozor i tako će se rad razvlačiti, i ono što bi se svršilo za 5—6 dana radiće se 15. dana, jer uvek neko hoće da govori, da se čuje u njegovom kraju da je i on nešto rekao. Dakle, kao što rekoh, osim toga finansijskog razloga ima još jedan drugi, koji govori protiv toga povećanja. Mnogi sociolozi, da pomenem samo jednoga Italijana Cigela, koji je napisao knjigu o parlamentarizmu, a pre njega pisao je o istoj stvari Maks Nordau a i Gete kao i mnogi drugi veliki umovi, — bavili su se tim pitanjem, ali i svakom budnom oku i zdravom razumu jasno je, da čim je veća gomila, tim se teže radi i teže se dolazi do uspeha. I onda dolazi do toga da se vrši redukcija, biraju se uži odbori, da na kraju trojica ili četvorica izrade konačnu redakciju, tako da mnogi protivnici parlamentarizma pripisuju baš toj mnogobrojnosti parlamenta što je on došao u krizu i što ne može da radi, te svi preporučuju da se smanji broj poslanika. A kada se to zna, onda se moglo očekivati da kada se jedared donese zakon, da će se smanjiti bar na 200 poslanika, — dosta je to gospodo,

a ono se diže na 370 poslanika. To je nešto što mi danas ne možemo pojmiti, ali treba, kažem, da radimo na tome da prvom prilikom kada se opet bude o tome radilo, da na to pripazimo da ne povećavamo broj poslanika.

Druga moja primedba je ta, da je ovaj predlog u protivnosti sa Ustavom, dakle neustavan je. Jer polovina a možda i više od polovine naših građana, naših državljana isključeni su iz biračkog prava, protivno § 55 Ustava, koji glasi: »Pravo biračko ima svaki državljanin po rođenju ili prirodjenju ako je navršio 21 godinu starosti«. Vi, dakle, vidite, nigde se tu ne kaže i po spolu ne pravi se razlika. U daljim paragrafima, gde se govori o tome ko ne može biti poslanik, nigde se žene ne spominju. Dakle, njima je ustav priznao pravo glasa. Ali sada dolazi treća alineja istog paragrafa koji kaže: »Zakon će rešiti o ženskom pravu glasa«. Ako to izgleda kao neka kontradikcija, onda to ne stoji. Šta to znači? Po mom najdubljem uverenju to znači ovo: žene imaju pravo glasa jednako kao i muški, ali će zakon rešiti kako će one to vršiti. I, gospodo, kad je to jedan postulat, to je jedna zapovest, taj isti pasus ima i Vidovdanski ustav od 1921 godine, on ima iste reči. Dakle, vidite, oba faktora, i Kruna i Narodno predstavništvo, daju ženama pravo glasa, ali nalažu Skupštini, Narodnom predstavništvu, da o tome donese svoje rešenje, da uredi kako će to pravo glasa da se vrši. I sada je bila prilika za to, a ta je prilika propuštena. Zato je ovo protivustavno. Ako ovo ostane, a ostaće, to znači da bi se htelo zakonom promeniti nešto što je u Ustavu. Međutim, taj je propis svima znan i jasan: da se Ustav samo ustavnim putem može menjati a ne prostim zakonom.

Dakle, vidite, gospodo, ja držim da je to zahtev kulturnog napretka našega naroda, da se ženama i devojkama da pravo glasa, jer treba prvom prilikom kad Skupština o tome bude rešavala da ona i to reši: na koji način da se to uredi, da ne bismo ostali u istom redu sa Portugalijom, Turskom, Egiptom, Persijom, Bugarskom i drugim zemljama koje još nemaju to pravo glasa; a i u zemljama gde ono već postoji, a tu spadaju i sve naše slovenske države osim Bugarske, to pravo nije iskorišćeno koliko treba. (Jedan glas: Neće to kod nas doći ni za sto godina). Ja neću dočekati, ali ako bude kulturnog napretka, mladi će to dočekati i pre nego se danas misli. A u zemljama, gde već postoji žensko biračko pravo, ono nije uvelo mnogo žena u parlament.

U postotcima računano od 100 poslanika najviše ima žena u nemačkom Rajhu — 32%, u Finskoj — 18%, u Čehoslovačkoj — 15%, u Italiji — 13%, u Poljskoj — 7%, u Švajcarskoj i Austriji — 6%, u Velikoj Britaniji — 4%. Sad se pitamo: kako to? Dobile su pravo glasa, a tako malo ulaze u Parlament.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Molim g. senatora da završi govor.

Dr. Emilo Gavriła: Izvinite, nigde u zakonu nema rok za govor senatora.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima u Poslovniku pročitajte, pa ćete videti.

Dr. Emilo Gavriła: Molim još koji minut, pa ću završiti. Uzroci su u tome što su žene u pogledu izvršenja toga zakona izjednačene sa muškarcima. Žene neće da se guraju, neće da se služe onim grubim i onim nasilnim kortešacijama i agitacijama. One su stale na stranu. I zato je mudro radio naš zakono-

davac kad je kazao: za njih treba drukčiji način izbora. Ja sam o tome pisao pre šest godina niz članka u kojima sam dokazivao da za prvu etapu treba tako da bude da se za njih zaseban način izbora opredeli.

I sad pošto me gone, moram da završim. Gospodo, još jednom i po deseti i po stoti put obraćam se na gospodu da ako vole ovu državu i ovaj narod, da odustanu od ovoga cepanja i da nam se vrate da budemo svi jugoslovenski, i fašistički i jugoslovenski sokoli. Samo spajanjem svih narodnih snaga i energija možemo poslužiti dobru naroda i državi, a odvajanjem, kako je bilo počelo, rušimo temelje naše zajedničke sreće. (Aplauz i živo odobravanje). Mi smo, gospodo, danas veliki. Nismo Mala Antanta, već velika sila, i mi možemo sa izdignutom glavom dočekati svakoga, pa ko je prijatelj da mu pružimo ruku i u zagrljaj, ma iz koga naroda, u ime čovečanstva i svetskoga mira, a ko je protivnik, prema tome ćemo stegnuti pesnicu, i naši branitelji nemaju samo čelični šlem, nego imaju čelične mišice i čeličnu dušu i čeličnu volju da odbrane ovu našu otadžbinu od svakoga napada ma s koje strane on dolazio. (Buran aplauz).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković Ima reč senator g. Jovo Banjanin.

Jovo Banjanin: Gospodo senatori, u debatu o ovom zakonskom predlogu unesena su i mnoga politička pitanja. Zakon je eminentno političke prirode, i zato je razumljivo da se u diskusiji o ovome zakonu raspravlja i o političkim pitanjima. Ali ja prihvatam ono mišljenje da ćemo mi, kad stojimo u skorom vremenu pred velikom budžetskom debatom, u kojoj treba da se rasprave sva ta politička pitanja, imati prilike da o tome govorimo, i zato neću da ulazim u to. Ali dužan sam, gospodo, da se u početku svoga govora osvrnem na jednu misao koja je iznesena u ovoj debati.

G. dr. Mažuranić postavio je ovde pred nama u suprotnost, u sukob neku misao integralnog jugoslovenstva i misao atributa posebnih nacija. I obarajući se na integralno Jugoslovenstvo tražio je da se naša država osniva na atributima triju posebnih nacija. Gospodo, naša državna politika i nacionalna politika mora imati jednu osnovnu misao i jedan veliki cilj, jer nema države koja se ne osniva na jednoj misli, a osnovna misao ove države može biti samo integralno Jugoslovenstvo.

Istina je da integralno Jugoslovenstvo ne znači da je proces našeg duhovnog nacionalnog ujedinjenja dovršen i da je svest o jugoslovenskom jedinstvu jednako prodrla u sve delove našeg naroda, u sve krajeve naše Kraljevine i u sve redove našega društva. Dužnost je realne državne politike da o tom stanju vodi računa. Istina je i to, da su pod plaštem misli integralnog Jugoslovenstva vršene teške pogreške u našoj državi, a najveće i najfatalnije pogreške činili su baš oni, koji su hteli nekada da budu jedini apostoli integralnog Jugoslovenstva, koji su uzeli bili u ruke monopol Jugoslovenstva, a danas, potpisujući punktacije, izdaju i Jugoslovenstvo i državno jedinstvo. (Burno odobravanje). Pogreške koje su činjene protiv jedne velike misli, gospodo, ne daju ipak još nikome prava da samu tu misao odbacuje.

Ovde je izneseno kao i u Narodnoj skupštini, i dokazano je da su i gospoda koja danas u svojoj deklaraciji staju na drugo gledište i traže da se pri-

znaju atributi triju nacija, da su do nedavna stajali na bazi narodnog jedinstva. Gospodo, to nije jedno pitanje koje je podložno diskusiji. Može se diskutovati i menjati misao o jednom ustavu, o jednom režimu, o unutrašnjem državnom životu, ali nema naroda na otkaz, ne može biti jedinstva narodnog pod uslovom. Narod jedan ili jest jedan, ili nije jedan. Ako je juče bio jedan, on danas ne može prestati da bude jedan. (Odobravanje i glasovi: Tako je!).

G. dr. Mažuranić hoće sintezu Srpstva, Hrvatsva i Slovenaštva u Jugoslovenstvu! A, gospodo, sinteza, integracija naših plemena u Jugoslovenstvu u stvari nije ništa drugo nego integralno Jugoslovenstvo. To je samo jedna varijanta iste misli. Ali g. dr. Mažuranić, potpisujući deklaraciju i govoreći ovde u parlamentu o atributima triju nacija, oduzeo je svakom mogućnost sinteze Srpstva, Hrvatsva i Slovenaštva u Jugoslovenstvu. Jer dr. Mažuranić traži da se političko-istorijske individualnosti utvrde u našoj zemlji i da se ojačaju atributi posebnih nacija. Na tom putu, na toj bazi nema nikada sinteze, gospodine doktore; i ako tim putem podemo, mi moramo dovesti do jedne dezintegracije naše države, a ne do njenog učvršćivanja.

Gospodin dr. Mažuranić vrlo dobro zna da je Jugoslavija nastala posle velikog rata na bazi narodnog jedinstva. To su jedinstvo onda priznavali i svi oni koji danas potpisuju punktacije. I Jugoslavija ne sme i ne može izdati misao koja joj je dala život, — osim ako hoće da počini samoubistvo.

G. dr. Mažuranić vrlo dobro zna, da se sa strane onih, koji stoje na bazi tri naroda, a rade izvan Parlamenta i izdaju punktacije, i ne misli na učvršćivanje ove države, nego im je misao sasvim druga. Ali g. dr. Mažuranić zna i to, da se fašizam u svojim besnim nasrtajima na integritet naše države grčevito hvata upravo za tu misao od tri naroda. (Glasovi: Tako je!). Jer, gospodo, vi treba da znate, da je Jugoslavija nastala i stvorena u međunarodnim ugovorima kao ostvarenje misli jednog naroda. I ako se mi danas svi, i Srbi, i Hrvati i Slovenci stavimo na gledište, da smo tri naroda, onda jugoslovensko pitanje prestaje biti unutarnje pitanje naše Otadžbine, nego postaje međunarodno pitanje. (Odobravanje na desnici). Jer Jugoslavija je postala i nju je stvorilo jugoslovensko ujedinjenje, ali Jugoslavija je i jedan od stubova novog poretka u Evropi, a naročito u Srednjoj Evropi i na Balkanu. (Aplauz). I ako bi odstupila od svoje osnovne misli, ona prestaje vršiti u Evropi onu funkciju, koju je na sebe preuzela. (Tako je!).

G. dr. Mažuranić i suviše je inteligentan čovek, da ne bi znao šta ovo znači. I neka mi oprost i g. dr. Mažuranić, koga ja već odavno visoko poštujem, ne samo radi njegove ličnosti, nego i radi jednog od najsvetijih imena naših sa Hrvatskog Primorja, koje on nosi, neka mi oprost, što ću mu kazati, da on, koji je ovu državu pretstavljao i pred internacionalnim forumom, mora sa mnogo više pažnje i opreznosti govoriti o ovim tako delikatnim pitanjima. Ja nisam pozvan i neću deliti nikome lekcije, ali mislim, gospodo, da jedared već i kod nas treba da se utvrdi pravilo, ako hoćemo da budemo država, da ljudi koji su bili na najvišim položajima u ovoj zemlji, koji su primali i nosili najviše odgovornosti i koji su vodili ovu državu, da ti ljudi i onda kad sidu sa položaja, nose odgovornost i dalje i ne mogu govoriti onako, kako može govoriti svaki seoski agitator. (Tako je!).

Tu odgovornost svaki državnik, koji je bio jednom na čelu zemlje, mora nositi do kraja svoga života i ne može se sa temeljima ove države igrati onako kako mogu punktatori, koji nikada nisu nosili odgovornosti ili koji nisu imali nikada svesti o svojoj odgovornosti.

A sad, gospodo, dopustite, da predem na sam izborni Zakon, o kome se ovde radi. Gospoda su ustala vrlo oštro, a u odboru pretstavnik manjine ustao je čak vrlo vehementno protiv ovog izbornog Zakona i govorio je i neobično oštrim rečima, kako je to jedna strašna stvar, kako je to jedna velika reakcija. Međutim, gospodo, ovaj Zakon od 10 septembra 1931 godine primila su i ova gospoda iz manjine, kad su na osnovi toga Zakona primili mandate, jer oni nisu ulazili u izbore kao opozicija, koja se bori protiv ovog Zakona, nego su primili mandat, da izvršuju politiku, koja je u toku svoga razvoja dobila i ovaj Zakon. I danas kad se taj Zakon ipak popravlja, bar u jednom pravcu, danas gospoda ne mogu da ga prime. G. dr. Mažuranić je kazao sasvim sumarno, da je ovaj Zakon promenjen in pejus, a nije za to pružio nijedan stvaran dokaz. Kaže se gospodo, da ovaj Zakon nije liberalan ni demokratski. To je, gospodo, sasvim tačno, nije liberalan ni demokratski, i da su normalne prilike kod nas, normalno vreme kod nas, ovaj Zakon ne samo da ne bi bio primljen u ovome Domu, nego bi bilo nemoguće da se ovaj Zakon i podnese.

Ali, gospodo, ne radi se o tome: je li ovaj Zakon dovoljno liberalan ili demokratski, nego se govori o tome da li je ovaj Zakon potreba državna u ovome času našega razvoja. A ja ovde odlučno kažem: da je ovaj Zakon, ovakav kakav je, sa svima svojim nedostacima, koje mnogi od nas žale jednako, možda i više nego gospoda iz manjine, da je on danas potreban državi!

Ja ću se kratko osvrnuti samo na neke glavne prigovore koji se čine ovome Zakonu, koji su činjeni i u Skupštini, a i sada ovde u Senatu. Prvi je prigovor, gospodo, da nema tajnog glasanja, jer da će javno glasanje dati mogućnosti svakoj korupciji i teroru. Gospodo, tajno glasanje samo je tehnika izbora. Tajno glasanje nije nikakav zahtev koji odgovara nekome velikom etičkom principu. Iz takog principa nije potekao zahtev o tajnom glasanju, nego iz slabosti ljudske, potekao je zato što se tražilo da se nade neka zaštita slabosti ljudskoj. Mi svi znamo, koji pratimo izbore i kod nas i u stranim zemljama, da je tajno glasanje dobrim delom jedna fikcija, jer se u svakom selu, u svakoj opštini, u svakom sreću tačno zna gotovo za svakog pojedinog birača za koga će glasati, i sasvim je svejedno da li će on taj svoj glas dati javno ili tajno.

Ali, gospodo, ja ću vas u pogledu tajnog glasanja upozoriti ovde na jednu rakranu parlamentarnog i političkog života u Jugoslaviji posle njezinog stvaranja. Vi ćete svi znati da je kod nas u mnogim mestima bilo ljudi sa po tri i četiri partijske legitimacije u džepu i svi su ti ljudi redovno glasali za petu stranku, gotovo redovno glasali za najgore ekstreme. Gospodo, pojava ovakvih tipova ne daje nikakvo moralno opravdanje tajnom glasanju (Glasovi: Tako je!), a ti tipovi, ti slučajevi, to nisu izuzeci, to nisu pojedinci, legion su to bili. Bilo je, gospodo, stranka i grupa, koje su u pojedinim mestima i srezovima imale po tri-četiri hiljade upisanih članova sa legitimacijama, a na biralištima su dobijali po trista

glasova. A svi su ti tipovi, koji su tako glasali, opet posle izbora sve te stranke uveravali da su glasali za njih. Gospodo, ako tajno glasanje ima taj smisao onda ono sigurno ne služi ni podizanju javnog morala ni jačanju građanske hrabrosti.

Kaže se, gospodo, da se kod javnog glasanja vrši teror i stvara korupcija. A mi vrlo dobro znamo kakve je sve korupcije i kakvog je sve terora bilo kod tajnog glasanja. Mi svi to znamo, koji smo iz onih krajeva, gde su paljeni stogovi sena, gde su paljene kuće i gde su sečeni vinogradi, da se i te kako znao vršiti teror kod tajnog glasanja.

Jugoslavija je, gospodo, država mlada i nova, u prvim godinama svoga stvaranja, država koja je već od početka svoga postanka ušla u jednu tešku državnu krizu, koja je dovela čak i do ukidanja jednog Ustava. Svi redovi našega društva upali su u opštu vrtlog svih pojmova i načela, i mi se nalazimo u sukobu svih tradicija, zabluda i predrasuda. I kad u to doba mi gledamo gde se u našu zemlju ubacuju ne samo subverzivni proglašeni i spisi nego i eksplozivi i oružje i pakleni strojevi uz izdašnu pomoć neprijateljskog inostranstva, i kad se u stranoj javnosti otvoreno uz bučnu propagandu razvijaju planovi o razbijanju ove države i kad ti planovi nalaze aprobačiju i u različitim punktacijama, — u to doba ne može država sama stvarati instrument koji bi olakšao rad za te destruktivne težnje.

Svi ti elementi i onako se i suviše služe mirakom i pomrčinom, i mi nismo dužni da im u ovom času u kojem se nalazimo i na biralištima stvaramo mirak, koji bi im omogućio da i tako nastave svoja podzemna rovanjenja. Ni u jednom sreću, ni u jednom najmanjem kraju ne može se nikako dopustiti da se izbori vrše pod uticajem neprijatelja države. Politika punktacija je politika revolucionarnih metoda i revolucionarnih ciljeva, i ta politika ne može tražiti ni zahtevati da se njoj dade mogućnosti da na biralištu radi za svoje revolucionarne ciljeve. Izbori za Narodnu skupštinu imaju da služe parlamentarnom vladanju i parlamentarnoj borbi. I zato je, gospodo, u ovo času potrebno javno glasanje. Tajno glasanje će doći i kod nas, ja sam u tom uveren. I želiti je da se stvori mogućnost da ono što pre dode, jer je to opšti zahtev savremene demokracije, ma da ja lično nisam uveren o moralnoj vrednosti toga zahteva. Ali će doći kad prilike u državi budu normalne, kad niko ne bude postavljao pitanje države, a za to su dužni raditi svi i ovde u zakonodavnom telu i izvan njega, jer država ima da bude iznad svega pa i iznad tajnog glasanja.

Ja ću, gospodo, biti slobodan da ovde napomenem jedno pitanje, koje nije dodirnuto, niti je moglo biti dodirnuto u ovom zakonskom predlogu. Govoriću o tom sasvim otvoreno, pa neka se na me baci kamenom ko hoće. U našem starom zakonu je bila odredba da se izborna pravo dobiva u dvadeset i prvoj godini. I ta ista ustanova unesena je i u naš Ustav od 3 septembra 1931 godine, a ja sam uveren da je pogrešno što je to uneseno u naš Ustav.

Moje je duboko uverenje da kod nas mladići od 21 godine u ogromnoj većini nisu dovoljno dorasli da bi mogli proceniti sve težine našega nacionalnoga položaja i svu komplikovanost našeg državnog problema. Gospodo senatori, vreme od 21. do 25. godine daje nesravnjeno najveći kontingenat birača. To znači da smo mi najjači uticaj na parlamentarne izbore prepustili elementima koji nisu zreli da ozbiljno

shvate što je to državni život. A ti mladići u toj dobi najviše su podvrgnuti uticajima najnesavesnije demagogije. I mi smo do 1928 godine videli, da je naš državni život upravo za to bio žrtva besprimerne demagogije što su takvi elementi imali najviše uticaja kod izbora. Ti su elementi bili izvor snage najgorih ekstremista u ovoj zemlji.

Ja kažem, i ja sam u tom uveren, da će doći vreme, kada će i kod nas mladi ljudi u tim godinama biti dovoljno zreli da ozbiljno shvate što znači država. Ali danas tvrdim i uveren sam, da još nisu potpuno dorasli da mogu da prosuđuju sve interese našeg državnog života. Ja hoću za potvrdu toga što sam rekao da navedem, da su se u mnogim okruzima baš iz redova tih i takvih fanatiziranih mladića stvarali odredi, koji su kod izbora terorizirali čitava sela. I to je bio pritisak često mnogo veći nego što ga je mogla vršiti državna vlast.

Gospodo senatori, kada se kod nas govori o demokraciji, kada se govori naročito o izbornom pravu, onda ljudi pozivajući se na strane primere, naročito na velike demokracije u Zapadnoj Evropi, uvek gledaju najsavršenije demokracije koje danas postoje i misle ili bar hoće druge da uvere da je to tako tamo postojalo već stotinama godina, pa kad su oni mogli već stotinama godina pod takom demokracijom postati tako snažni, kako to da i mi isto tako ne bi mogli. Međutim to nije istina. Nigde u svetu nema demokracije, koja je stotinama godina bila jednaka kao što je danas vidimo. I što je glavno nigde na svetu nema ni dva tipa demokracije koji su potpuno identični, ni u Evropi ni u Americi ni igde drugde. Svaka je država stvarala svoju demokraciju onako kako to odgovara njenom životu i njenim potrebama. Kod nas kada se govori o primerima velike demokracije, misli se u prvom redu na Englesku kao maticu parlamentarizma, gleda se na njeno izborno pravo kakvo je danas i misli se da to izborno pravo tako traje već stotina godina. A to nije istina. Baš Englezi su vrlo oprezno i obazrivo proširivali izborno pravo. Ja ću vas setiti, da je godine 1832 u Engleskoj doneta velika reforma izbornog zakona, koja se onda smatrala gotovo kao revolucionarno delo, koje je primljeno posle velikih parlamentarnih borba, koje su bile prenete čak i na ulicu. I to revolucionarno delo u ve likoj matici parlamentarizma pred sto godina svršilo se time, da je jedan deo srednjeg građanskog staleža dobio pravo glasa, jer su dotle gotovo u preko polovine srezova u Engleskoj postavljali poslanike ili prodavali mandate feudalni gospodari nekih starih gradova, koji su bili više istorijska uspomena nego neka stvarnost.

Gospodo, drugi ozbiljan prigovor koji se učinio ovom zakonskom predlogu i u Narodnoj skupštini i ovde jeste taj, što se po njemu bira po srezovima. Kad se poziva u tim prigovorima na zapadne demokracije, ja ću biti slobodan da vas upozorim, da te najveće i najnaprednije demokracije biraju i danas po srezovima. Tako Engleska nikad nije ni ostupila od izbornog sistema po srezovima, a u Francuskoj vodi se i danas borba između proporcionalnog sistema i sistema biranja po srezovima. U poslednje vreme prevladava izborni sistem po srezovima i već dva puta vrše se izbori za francuski parlament po tom sistemu. Ja tvrdim da je to dobro i da mi treba da taj sistem zadržimo i onda kad budemo imali mnogo šire izborno pravo.

Gospodo, obično se postavlja teza da po pro-

porcionalnom sistemu ljudi birajući po listama biraju stranke, načela, a ne ljude. Pre svega i to je jedna iluzija, jer politiku vode ipak uvek ljudi, a izbori po srezovima treba svakom biraču da dadu mogućnost da zna i koga će čoveka birati. To je neophodna potreba unutarne slobode samog parlamenta. Biranje po listama znači, da je parlament podeljen u nekoliko fisova, u nekoliko grupa, znači okupljanje klijentele oko partijskih oligarhija. A takav parlament ne može imati nikad one slobode u svome kretanju, koja mu je potrebna da vrši onako kako treba svoju dužnost.

Dalji je prigovor, gospodo, koji se ozbiljno stavlja ovom izbornom zakonu taj, što relativna većina može dobiti i apsolutnu većinu mandata, što se relativnoj većini daje i suviše mnogo mandata. Gospodo, ja ću Vas opet upozoriti da i najstarija zemlja parlamentarizma, Engleska, bira i danas po sistemu relativne većine. I ja ću vam izneti primere iz izbora engleskih od 1929 godine kada su konzervativci sa 8,664.243 glasa dobili 260 mandata a radnička stranka sa 8,362.594 glasa dobila je 287 mandata. (Jedan glas: po srezovima). Po srezovima molim, molim, to ništa ne smeta. Konzervativna stranka dobila je sa 300 glasova više 27 mandata manje. Najgore je prošla liberalna stranka koja je sa 5,300.947 glasova dobila samo 59 mandata. Kod poslednjih engleskih izbora konzervativna stranka koja je odnela ogromnu pobjedu dobila je i na biralištu apsolutnu većinu glasova, ali je ipak u broju mandata pobedila daleko više nego u broju glasova, jer radnička stranka sa ogromnim brojem glasova koji nije daleko zaostajao iza glasova konzervativne stranke ostala je u parlamentu u jednoj nesrazmernoj manjini. Opet je najgore prošla liberalna stranka kao treća stranka po snazi.

Ali, gospodo, kada se protiv ovoga sistema navodi kako bi sistem izbora po listama osigurao proporciju, kako bi osigurao da se nikada ne može dogoditi da relativna većina na biralištu ima većinu u parlamentu, ja ću biti slobodan da vas upozorim i da vam dadem nekoliko primera iz našeg izbornog iskustva po starom zakonu do 1928 godine. Izneću vam, gospodo, primere i brojeve.

Kod izbora godine 1923 u pirotskom okrugu na 47% glasača pala su sva tri mandata. U niškom okrugu na 43% glasača pala su 4 mandata a na 20% 1 mandat, ostali su glasovi ostali bez mandata. U požarevačkom okrugu na 46% glasova pala su 4 mandata a na 29% 2 mandata. U prizrenskom okrugu na 30% glasova pala su 2 mandata, na 28% 1 mandat, a ostali su glasovi bili izgubljeni. U topličkom okrugu na 33% glasova pala su sva tri mandata; u užičkom okrugu na 50% glasova pala su sva četiri mandata; u sarajevskom okrugu na 48% glasova palo je 5 mandata a na 24% glasova 2 mandata. U gradu Zagrebu na 38% glasova pala su oba mandata. U modruško-riječkom okrugu na 49% glasova palo je 5 mandata a na 19% glasova 1 mandat. U okrugu Kotor—Dubrovnik—Split na 40% glasova palo je 7 mandata a na dve ostale liste ostala su tri mandata.

Pri izborima godine 1925 imamo gospodo slučaj u beogradskom okrugu da su na 40% glasača pala sva četiri mandata. U prijepoljsko-plevaljskom okrugu na 6.120 glasova od 21.656 glasača, dakle na 28% glasova pala su sva tri mandata.

Iz izbora 1927 godine, — hoću da vam spomenem, gospodo, jedan klasičan slučaj iz virovitičkoga

okruža. U virovitičkom okrugu je bilo predano okrugu 50 hiljada glasova. Najjača lista dobila je okrugu 16 hiljada glasova, i ta lista sa 16 hiljada glasova protiv 34 hiljade dobila je, gospodo, 5 mandata. Ako se i druga lista koja je dobila ostala dva mandata pribroji, onda izlazi da je nešto preko 23 hiljade glasova dobilo svih sedam mandata protiv blizu 27 hiljada glasova. Tako je, gospodo, izgledala proporcija izbornog sistema, tako je izgledala i zaštita manjina po našem starom izbornom zakonu. Ovde se otvoreno i jasno kaže ono što je u starom zakonu bilo prokriumčareno: da relativna većina dobija dve trećine mandata, jer parlamentarni izbori nemaju da budu samo refleksi raspoloženja svijui i najmanjih grupa u zemji, nego parlamentarni izbori moraju u prvom redu da omoguću parlamentarnu većinu. I ako relativna većina nema drugog opravdanja, ona ga nalazi u tom što treba da se stvore uslovi za parlamentarnu vladavinu, a s druge strane da se izbegnu i onemoguću trule i nesolidne koalicije koje su kod nas uništavale sav parlamentarni život.

Kad sam već govorio o Engleskoj, spomenuću vam da tamo za zaštitu relativne većine postoji još jedna ustanova koja sprečava rasipanje glasova na male grupe; a ta je u tome da svaki kandidat mora predati jednu veliku kauciju, i ako nije postignuo zakonom određeni najmanji broj glasova, ta kaucija propada. I to je učinjeno zato da jedna relativna većina osigura sebi uspeh na biralištu.

Ja sam se, gospodo, ovako osvrnuo na sve glavne prigovore koji su činjeni ovom Zakonu, ali ću napomenuti i to da je i u Odboru za pretres ovoga Zakona bilo prigovora, napomena nekim ustanovama ovoga Zakona sa strane članova većine, a činio sam te prigovore između ostalih i ja. I ja ću vam ovde otvoreno izneti čemu sam prigovarao. Prigovarao sam u prvome redu u § 1 tome što gradovi osim banovinskih sedišta tek iznad 100 hiljada stanovnika imaju pravo da biraju jednoga poslanika za sebe. Ja mislim, gospodo, da je to jedna velika pogreška. Mi treba da oslobodimo svoju državu, da oslobodimo i svoj parlamentarni život od demagogije. Mi smo u ogromnoj većini seljačka zemlja, i bez sumnje nikoga među nama nema koji bi tražio da selo naše bude zapostavljeno u ma kom svom pravu, pa i u pravu biranja poslanika. Ali svi mi moramo voditi računa i o razvoju naših gradova, o kulturnim i ekonomskim središtima našim, i mi moramo tim gradovima dati mogućnost da i oni dodu do slobodnog uvažanja u parlamentu. Samo tako mogu se izravnati odnosi između sela i gradova i samo tako može Parlament biti sastavljen tako da on odgovara svima potrebama i interesima naše države.

Drugi je prigovor koji sam učinio §-u 9 ovoga zakonskog predloga, koji kaže da svaka zemaljska kandidatska lista mora imati najmanje po jednog kandidata u svakom administrativnom srezu, ja mislim da je ta ustanova sasvim suvišna i da ona nije potpuno u skladu sa prethodnim paragrafom koji određuje da listu kandidatsku predlaže najmanje po 30 predlagača iz svakoga administrativnoga sreza od polovine ukupnog broja administrativnih srezova u državi, s tim da su ovi administrativni srezovi na teritoriji bar dve trećine banovina. Kad je zakon stao na gladište da se liste mogu postaviti sa 30 birača, 30 potpisnika iz polovine srezova u zemlji podeljenih na dve trećine banovina, onda mislim da je potpuno ne-

opravdan zahtev da svaka stranka, svaka grupa i svaka lista mora postaviti kandidata u svaki srez države. Jer ti kandidati koji se postavljaju u ostalim srezovima nisu ništa drugo nego statisti koji samo smetaju sastavljanju izbornih lista. Ta ustanova nije dobra i nadam se da će biti mogućnosti da se ona ispravi novom novelom.

Ima, gospodo, još jedan prigovor, koji sam učinio ja, a i druga gospoda, i to §-u 14 ovog zakona, po kome ona lista koja je dobila tri petine glasova, dobiva još posebnu premiju, deleći i one dve petine mandata sa svima glasovima koje je dobila u celoj državi. Ovaj zakon je postavio princip da relativna većina dobija tri petine mandata zato, da bi se omogućio parlamentarni rad. Tu je, dakle, jedna zaštita tog parlamentarnog rada, i preko te zaštite ići, mislim da nije pravedno. Ako lista koja je dobila tri petine glasova i mandata učestvuje i u podeli mandata manjine po Dontovom sistemu, onda će dobiti i znatan broj mandata od onih dve petine mandata. Ako se hoće da različite grupe učestvuju u parlamentarnom životu, onda je to ozbiljna zapreka. I to je jedan od nedostataka za koji mislim da će se trebati i moći ispraviti u drugoj noveli izbornog zakona.

Gospodo, da završim! Vlada mora imati instrumenat u rukama za vodenje izbora. Po ovom današnjem zakonu nemoguće je voditi još jedne izbore. O tome smo svi načistu. Zato vlada mora imati izborni zakon koji joj daje mogućnost da može voditi izbore. Ja verujem da će Narodna skupština ispuniti čitav period koji joj je zakonom određen. I u tom slučaju ima mogućnosti da se za ovo vreme donesu nove izmene ovoga zakona prema proučavanju koje će se u tom pogledu vršiti. Bila bi sreća kad bi razvoj političkih prilika u našoj zemlji dopustio da se još pre idućih izbora za Narodnu skupštinu donese i potpuno novi izborni zakon, izraden na sasvim drugim načelima, ali to, gospodo, ne zavisi samo od nas. Odgovornost za to nose i svi drugi, a u prvom redu oni koji misle da revolucionarnim potihvatima mogu rušiti ovu državu. Kad prestanu te opasnosti i kad svi elementi dodu do pravilne svesti o svemu tome, o čemu je bilo ovde reči, onda će se moći menjati ovaj izborni zakon toliko, da će odgovarati potpuno zahtevima moderne demokracije. Odgovornost ne pada na nas nego na one druge. Dogle god toga nema, dotle je dobar ovaj zakon i zato ja glasam za njega. (Burno odobravanje).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč g. dr. Mažuranić radi ličnog objašnjenja.

Dr. Želimir Mažuranić: Nadao sam se, gospodo senatori, da će nam uspeti da sačuvamo onaj konsens, po kome smo se svi složili, da tečajem ove diskusije o izbornom zakonu ne diramo u opšta politička pitanja, nego da to sačuvamo za budžetsku debatu.

Medutim, ja sam ipak bio apostrofirao od g. predgovornika i smatram za nužno da na to i odgovorim. Žalibože, nemoguće je da se sada upustim u detalje i da odgovorim na sve ono što je na mene bilo upravljeno, jer moram da se pridržavam granica ličnog objašnjenja i određenog vremena.

Vi ste, gospodo, u prvom redu videli da sam velikom delu onih razlaganja o integralnom jugoslovenstvu, koje je iznosio g. predgovornik, odobravao, ali ova euforija nije dugo trajala, kasnije su se naše misli sasvim razišle.

Dozvolite mi da naglasim, da sam pod „integralnim jugoslovenstvom« mislio i mislim i danas samo ono jugoslovenstvo, koje ima da bude negacija Srpstva, Hrvatstva i Slovenstva.

Dozvolite mi s druge strane, da ovde utvrdim — po mome mišljenju — jednu neosporivu činjenicu, da niti pojam „sinteza“, a niti izraz „skupni pojam“, nisu nipošto u protuslovlju sa pojmom jedinstvenosti. To bi bila prva stvar koju sam imao da kažem.

G. predgovornik pošao je još i dalje, i na mene je upravio zov, apel radi toga, što sam potpisao tu deklaraciju, jer da, kad bi se ta deklaracija usvojila, pitanje naše države postalo bi opet internacionalno pitanje.

Dozvolite, gospodo! Ovde se moje negativno stanovište, nasuprot mislima g. senatora, zaoštava u plameni protest. Ja to odbijam i naglašujem, da je naša država neoboriv fakat sa internacionalnog gledišta i da je neoboriva. Ona je takova bila onda, kad je dobila ime po međunarodnim ugovorima — država Srba, Hrvata i Slovenaca, ona je neoboriv fakat ostala i onda, kad je sama svojom voljom i na zadovoljstvo najvećeg dela naroda i svih patriota promenula ime u Kraljevinu Jugoslaviju.

Što se tiče poslednjeg apela, koji je na mene upravio g. predgovornik, neka bude posve umiren. Dok imadem pet zdravih ćutila, posve je isključeno da bi se moj potpis našao na dokumentu, koji bi bio uperen protiv dobro shvaćenoga interesa ove moje Domovine. (Odobranje i uzvici: Živeo!).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč senator g. dr. Ravnihar.

Dr. Vladimir Ravnihar: Gospodje senatorji! Prej nego smo pričakovali, nam je visoka Vlada predložila drugo novelo k Zakonu o volitvah narodnih poslancev za Narodno skupščino z dne 10 septembra 1931. Zakaj prva novela datira od 26 septembra 1931 in je imala za predmet zloženje srezov za volitev s po enim poslancem. Po vsej pravici se vprašamo, kakšni razlogi, kakšna ratio legis je vodila vlado, da je predložila to novelo. Po proučenju tega zakonskega predloga ne pridemo do drugega odgovora, kakor da bodi ta novela nadaljna etapa za izgraditev demokratičnih načel v današnjem parlamentarnem življenju. Olajšati hoče možnost kandidatur. Te so bile po Zakonu iz leta 1931 vezane na državno kandidafno listo, ki je morala postaviti kandidate po vseh banovinah ter v mestih na sedežu banovin z gotovim številom prebivalcev. V četvrtem odstavku ispremenjenega § 18 vidim torej bistvo spremembe napram prvotnemu Zakonu. Vse drugo je samo matematika in to dokaj visoka in dokaj bistrournna matematika, kakor je pravilno omenil g. senator Gavrila. Novela predvideva zvišanje števila mandatov, tako da so deležni teh mandatov vsi srezi v državi, dočim je po noveli 26 septembra več srezom skupaj pripadel en mandat, tako n. pr. v Dravski banovini črnomaljskemu in metliškemu srezu en poslanec. Ker pa na ta način dobi po številu svojega prebivalstva tudi najmanjši srez svojega poslanca, se je smatralo za pravično da se srezom z gostejšim prebivalstvom dovoli še po en mandat. Moram reči, da povišanje števila poslancev ni simpatično edjeknilo v javnosti. S številom ne raste v progresiji dela — zmožnost in strokovna kvalifikacija Skupščine. (Pritrjevanje). Kakor je pravična zahteva, da imej vsak srez svojega poslanca, tedaj mislim, da bi se tej zahtevi mnogo bolj vstreglo ako bi se bilo prej ustvarilo po vsej

državi sreze s približno enakim številom prebivalstva. Če je potrebna komasacija občin, bo potrebna tudi komasacija srezov.

Moj predgovornik g. senator Gavrila je načel vprašanje ženske volilne pravice. Sicer so se nekateri smehljali, toda jaz se popolnoma pridružujem senatorju Gavrili. Slovenski pregovor pravi: „Obljuba dela dolg, obečanje pravi dugove.“ Tako obljubo in tak dolg vidim v členu 55 naše Ustave, ki pravi, da o ženski volilni pravici odloča Zakon. Treba bo misliti na ispolnitev te obljuje. Ne vidim razloga, zakaj bi se vskratila ta pravica ženi. Marsikatera žena po svoji razboritosti, po svoji izobrazbi, po svojem zanimanju za vprašanja naše javnosti visoko nadkriljuje našega povprečnega volilca moškega spola, ki bodisi zaradi svoje mladosti, svoje neizkušenosti, svoje male nzobrazbe ali nezanimanja za javnost jedva pojmuje važnost dane mu pravice. Pa čeprav Ustava očitvidno misli samo na volilno pravico žene v Narodno skupščino, ker jo omenja pod poglavljem „Narodno pretstavništvo“, zakaj naj bi se te pravice ne pričelo izvajati pri občini. V marsikaterih stvareh socialnega in kulturnega značaja bi nam bila žena dobra svetovalka. Imam v mislih zlasti žene, ki izvršujejo samostojno svoj poklic kot trgovka, kot obrtnica, da ne govorim o urednicah, učiteljicah, profesoricah, na splošno naših akademičarkah.

Prigovarja se, in tudi v tej debati so padli ti očitki čemu državne liste, čemu otežkočiti kandidature, čemu Zakon ne daje večje možnosti izvolitve poslancev tudi manjšim skupinam in strankam in zakaj samo strankam, ki razprostirajo svoj delokrog na svo državo ali najmanj na dve tretjini vseh banovin? Na te prigovore odgovor ni težak. Je to logična posledica Kraljevega manifesta od 6 januarja in vsega režima, ki je sledil temu znamenitemu datumu. Manifest je s polnim pritrjevanjem vsega naroda likvidiral stare stranke, po večini predvojne porekla in pred vojne miselnosti, stranke regionalnega, plemenskega ali celo konfesionalnega obeležja. To po vsej pravici, ker baš to bohotno razvito strankarstvo je nosilo glavno krivdo na dezolatnih in strahotnih razmerah v vsem desetletju pred 6 januarjem, osobito v našem parlamentu. Vrhovno načelo vse pošestujanuarske državne politike je državno in narodno edinstvo. Temu načelu mora biti adekvatno tudi oblikovanje političnih strank. Zato državne liste. To ni nikak novim. Tako bivša radikalna kakor bivša demokratska stranka ter socialistična in zemljoradnička stranke so si bile zamislile svojo organizacijo tako, da bi le ta obsegala ozemlje vse države. Prednost takih velikih strank leži na dlani. Preprečuje razcepljenost homogene Skupščine na male skupine in ustvarja večjo delazmožnost Skupščine. Združene države ameriške poznajo samo dve stranki, Anglija samo tri, Nemčija v bivstvu samo štiri stranke.

Skoro v nobenem Parlamentu pa ne nastopajo stranke z vidika samo krajevnih potreb in regionalnih postulatov. Naravno, sej mora delo Parlamenta biti usmerjeno na celoto. Narodna skupščina mora obravnavati gospodarska, finančna, socialna in kulturna vprašanja, ki zanimajo državo kot tako. Za raspravo o krajevnih in pokrajinskih potrebah imamo občine in banovinske svete. In potem še eno: samo taka velika stranka nauči misliti in čutiti — državno. V tem leži vzgojni pomen take stranke (Dobro!).

Ne more se očitati naši državi, da ni bila imela najbolj liberalnega volilnega reda, ko smo bili imeli splašno, enako, neposredno in tudi tajno volilno pravico ter so se mandati delili po proporcju. Država je dala v tem pogledu državljanom vso svobodo. Ali reči moram, da ni bilo manj svobodnih volitev, kakor so bile malo da nen vse volitve tja do 6 januarja. Stale so pod diktaturo strank in partijskega časopisja, vladal je teror vesti in svobodnega prepričanja. Demagogija in kupovanje duš sta bila na dnevnem redu. Za tedanje čase je bila seveda pravna mestu tudi tajna volilna pravica, ki je na ta način marsikomu omogočala vršiti svojo volilno dolžnost, pri tem pa pomagala kriti njegovo dvoiličnost. Ne vem pa, ali je tajnost volitev bolj demokratična od javne izpovedi, gotovo pa je, da ne pospešuje možatosti in značajnosti, kakor so to dokazale iskušnje.

Ali vzlic temu, da smo imeli splošno, neposredno in tajno volilno pravico, je dejstvo da parlamenti, vzrasli iz teh volitev niso bili institucije prave demokracije in da demokracija ni prišla do zraza v teh parlamentih. Tu očitvidno ni bilo nekaj v redu, nekaj ni bilo v soglasnosti. Ali je bil sistem neomejene splošne, enake in tajne volilne pravice pogrešen ali pa za demokracijo nismo bili zreli. Za zgled nam dajati Anglijo, ta rojstni kraj, to klasično deželo parlamentarizma se mi zdi nekoliko drzno. Da, ko bi bili mi Angleži, ko bi imeli kod bistveno svojstvo ono discipliniranost in mojstersko obvladanie samega sebe, ki odlikuje britansko raso! Altri paesi altri costumi. Ni prekriti dejstva, da se parlamentarizem vsepovsodi nahaja v krizi. V tem pogledu nam je naš tovariš senator Dr. Krulj napisal prav zanimivo brošuro. Vsak državni narod mora imeti svoj forum, pred katerim se obravnajo javne zadeve, zadeve njegovoga državnega gospodarstva in njegovih socialnih in kulturnih potreb. Toda ne moremo tega foruma pri vseh narodih ustvariti po enem kalupu. Naši predšestojanuarski parlamenti so vedli demokracijo do absurdnosti. V te čase ne moremo in ne smemo več nazaj. Demokracija si mora pri nas šele utirati pota, si mora najti šele našim razmeram prikladno formo sa sodelovanje in soodločanje v našem javnem življenju. Demokracija nima smisla, dokler ni v poedincu vzgojila zavesti odgovornosti. Čim odreče poedinec, trpi družba, kateri pripada in demokracija mora propasti. Samo kolikor poedinec doživlja življenje, kakršno zahteva prospeh celote, more uspevati tudi celota. Lloyd George, leader angleške liberalne stranke, je nekoč dejal, da ljudje volilno krogljico ne dobe svobode, oni smejo marvec dobiti volilno pravico, čim so notranje že svobodni individuji, ker se sicer samo eno hlapčevstvo zamenja za drugo.

Imamo torej Ustavo in imamo volilni Zakon kakor vstreza današnjim političnim prilikam, nastalim po desetletnem vladanju tako zvane „demokracije“ in po likvidaciji te nesrečne vlade. Naša naloga je pripravljati tla za pravo demokracijo, ki naj vzrašte iz prosvitljenega naroda evlucijskim potom. V tem smislu moramo razumeti tudi predloženo novelo k Zakonu o volitvah narodnih poslancev in s to rezervo izjavljujem, da hočem glasovati za predloženi zakonski predlog.

A da se nekoliko dotaknem politične debate ki se je po zaslugi tovarišev senatorjev iz Narodnega kluba in z blagohotnostjo gospoda predsednika vne-

la v večji ali manjši zvezi s predmetom samim, naj povem, da smo tudi mi Slovenci prejeli za novoletno darilo nekakšno deklaracijo ali punktacije, kakor so imenovali proglas slovenske ljudske stranke s podpisom g. Dr. Antona Korošca. Končtatirati morem danes, da je bil efekt teh punktacij ves drug, kakor so ga pričakovali njihovi inicijatorji. Še malo kdaj je prišlo do tako enodušne manifestacije velike večine nas Slovencev za državno in narodno edinstvo kakor baš ob tej priliki. (Dolgotrajno odobravanje). Vse občine naše Dravske banovine, ki dejanski predstavljaja „zedinjeno Slovenijo“, vse naše javne korporacije, njim na čelu banovinski svet Dravske banovine, so dale izraza svoji nevolji in obratno svoji neomejni volji, stati nepokolebno na načelih Kraljevega manifesta od 6 januarja, na načelu državnega in narodnega jedinstva. (Ponovno odobravanje). Ves naš narod je instinktivno občutil veliko nevarnost za svojo eksistenco, ako naj obveljajo punktacije, ki na koncu koncev ne dopuščajo nič manje nego možnost da se vrnemo v stanje pred 1. decembrom 1918, v stanje ki pomenja izolacijo slovenskega dela našega naroda, da to ne bi bila nikaka splendid izolation — je jasno, — in njegovo izpostavljanje vsem nevarnostim s strani zunanjih naših neprijateljev. Že enkrat sem ugotovil, da zahteva po federaciji ali konfederaciji danes po vidovdanski Ustavi, po Kraljevem manifestu od 6 januarja, po Ustavi od 3 septembra 1931 in po prestolni besedi našega Vladarja proslega leta ter po adresi Narodnega predstavništva na ta prestolni govor, da je zahteva po federaciji po vsem tem, milo rečeno, anahronizem. O tem, kako urediti medsebojne odnose med Srbi, Hrvati in Slovenci, smo govorili na Krfu, pa v londonskem odboru naše emigrantske delegacije. Vsemu temu je napravil kraj 1. december 1918, ko je mogel naš Kralj, tedanji Prestolonaslednik in Regent svečano proglasiti ujedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev po svobodno izraženi volji vsega naroda. (Odobravanje).

Pa še je bil čas, da bi se mislilo na kako drugačno ureditev države. Srbi, katerih država je tvorila jedro za novo državno skupnost, so v svoji priznani širokogrudnosti nam Slovincem in Hrvatom nudili belo polo papirja, da bi na njoj napisali svoje želje, ali, če hočete — punktacije. Ali Hrvati so v začasnem Narodnem predstavništvu po svoji večini briljirali s svojo odsotnostjo. In odsotni ima vedno svoj neprav. Politika abstinenecv je najslabša politika. Rezultat je bil vidovdanska Ustava iz leta 1921. Žnjo je bil položen temelj narodnemu in državnemu edinstvu. Od tedaj bi bili morali iti vsi naši napori zgolj za tem, kako bi se ideja narodnega in državnega edinstva čim solidnejše in do popolnosti izgradila, kako bi se po drugi strani notranja uprava uredila tako, da bi bila najceneja in širokim slojem našega naroda čim dostopnejša ter zato koristna. Torej decentralizirana unitarna država brez ozira na plemensko in konfesionalno razvrstitev vsega naroda. Jasno je, gospodje senatorji, da to ne pomeni brisanje narodnih etičnih individualnosti. Izjava Narodnega kluba govori o nekih historično-političnih individualitet. Dovoljite mi, da izrazim svoje naziranje, da se mi zdi ta pojem jako nesrečno izbran. Spominja nas Slovence in Hrvate žalostne preteklosti naše, ki je bila historija naše razdvojenosti in robstva. Rezultat te naše žalostne preteklosti so baš te historično-politične individualnosti. (Pritrjevanje).

Mi nismo in ne bomo Jugoslovanstva nikdar razumeli kod negacijo narodnih individualnosti, negacijo Slovenstva, Hrvatstva in — konsekvntno Srbstva, nego vedno samo kot sintezo vseh priznanih vrlin teh narodnih individualnosti. V interesu Jugoslovanstva je, da te vrline i nadalje goji in jih ispopolni, a ne da jih omalovažuje ali celo tlači. Gospodje, nikari se ne oklepajte krilatic, kakor je „integralno jugoslovenstvo“, nikari se ne pehajmo za definicije in puhla politična gesla, mi hočemo vsebino, ki jo vsak iskren patrijot dobro razume in kakor je v korist vseh narodnih individualnosti in s tem samo po sebi tudi celote.

V tem smislu je umeti naše narodno edinstvo, ki po svojem bistvu izključuje vsako neenakopravnost in neenakost. V tem smislu smo tako iskreno in enodušno z našimi deklaranti in punktaši vred pozdravili 6 januar, ko je naš Kralj izustil historične besede: „Čuvati narodno in državno edinstvo, to je najvišji cilj Moje vladavine, a to mora biti tudi najvišji zakon za Mene in vsakogar“. (Buran aplauz). Z istimi besedami je bila uvedena naša Ustava od 3 septembra 1931, a nepozabne so kakor v bron izklešane besede našega Vladarja v prestolnem govoru, ki so se že navajale v tej raspravi: „Narodno jedinstvo i državna celina ne mogu nikad biti predmet nikakvih pogadanja, oni moraju bit uvek iznad našeg dnevnog života i iznad svih posebnih interesa“, pa zopet „Nacionalno jedinstvo i državna celina su van svake diskusije.“ (Odobranje).

Narodno predstavništvo se je v svoji adresi na ta znameniti prestolni govor zapriseglo na ona fundamentalna politična načela brez prigovora in brez mentalne rezervacije. V kakšni luči stoje potem člani onega istega Narodnega predstavništva, ko posedajo nazaj po političnih geslih pred 6 januarjem? Koga hočejo s tem desavuirati? Mislim, da pred vsem — same sebe.

Ako negirajo program, na katerem so bili poslani v Narodno skupščino in v Senat, potem bi — kakor je že naglašal tovariš senator Dr. Tomašić — odgovarjalo baš demokratičnim načelom, na katera se sklicujejo v svoji izjavi, in baš parlamentarnim principom, da izvedejo edino možno in logično konsekvenco. V tem pogledu je samo ustanovitev posebnega kluba v Senatu in Narodni skupščini veliko premalo.

Ako pa skušajo svojo izjavo ublažiti s tem, da rečejo, da ona ne pomenja negacije šestojanuarskega programa, ampak da se ta program, temelječ na načelu enakopravnosti in enakosti narodnih individualnosti ne izvaja, potem bi bila ustanovitev posebnega kluba samo tedaj pravičena, ako bi mogli dokazati, da njihovi topogledni napor i v Klubu senatorjev niso našli primerne odzivo. Ali, gospoda moja, ugotoviti moram, da v Klubu senatorjev s te strani nikdar ni bilo kake rekriminacije in nikakega stvarnega predloga niti konkretne pritožbe, ki bi je Klub ne moral vzeti v pretres. S čim potem opravičujejo ustanovitev posebnega Kluba?

Saj je, gospoda moja, resnica da naša administracija ni idealna, da šepa na vseh koncih in krajih, da ne vrši svoje funkcije tako, kakor bi vstrezalo potrebam ljudstva. Dan za dnem dobivamo nešteto pisem za intervencije v najbolj likvidnih predmetih. Še vedno traja mesece in mesece, preden pride državni upokojenec ali njegovi svojci do zaslužene pokojnine. Te in podobne stvari povzročajo največ

nevolje. Vzrok leži v okorni centralistični upravi, ki ni in ne more biti dovolj poučena o potrebah naroda v provinci.

Visoka Vlada nam obljublja Zakon o decentralizaciji i dekoncentraciji uprave. Kličem Narodnemu klubu: „Hic Rhodus, hic salta!“ Tu se složimo in ustvarimo s skupnimi napor i zakon, ki bo na korist širokim slojem naroda. Tu naj se v praksi pokaže patriotizem vseh nas — daleč sem od tega da bi dvoimil o patriotizmu članov Narodnega kluba — pa nam ne bo več prišla na misel kaka „federacija“ ali kaj podobnega, ki prav gotovo ne služi samo proti „integralnemu Jugoslovanstvu“, ampak ima vse možnosti da ruši sam obstoj državnega edinstva. (Dolgotrajno odobranje).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Gospoda senatori, više nema prijavljenih govornika i zato zaključujem pretres u načelu. Prelazimo na rešavanje u načelu. Glasa se poimenično. Gospoda koja su za ovaj zakonski predlog u načelu, glasaće sa „za“, a gospoda koja su protiv ovog zakonskog predloga, glasaće sa „protiv“. Molim gospodina sekretara da izvrši prozivku.

Sekretar dr. Vaso Glušac poziva gospodu senatore, koji su glasali ovako:

Alibegović Asim — otsutan
 Alkalaj dr. Isak — za
 Arnautović Šerif — otsutan
 Banjanin Jovo — za
 Bogojević Vasa — za
 Vidaković Antun — za
 Vilović Osman — za
 Vujić Pavle — za
 Gavrila dr. Emilo — otsutan
 Gavrilović dr. Bogdan — za
 Gaj Ljudevit — za
 Glušac dr. Vaso — za
 Gmajner dr. Ivan — otsutan
 Grasel dr. Georg — otsutan
 Gregorin dr. Gustav — otsutan
 Desnica dr. Uroš — za
 Dobrinčić Petar — protiv
 Dragović Milutin — za
 Đirlić Petar — protiv
 Ivanović Dragoljub — za
 Ivković dr. Momčilo — za
 Ilić dr. Dimitrije — za
 Jalžabetić Tomo — otsutan
 Janković Stjepan — protiv
 Jovanović Z. Miloje — za
 Karamehmedović dr. Hamdija — za
 Kovačević Tomo — otsutan
 Kostić Petar — otsutan
 Kostrenčić dr. Marko — otsutan
 Kotur dr. Đura — za
 Krulj dr. Uroš — za
 Kukuljević-Sakcinski Fran — za
 Ljubibratić dr. Savo — za
 Mažuranić dr. Želimir — protiv
 Majstrovčić dr. Ivan — za
 Marjanović Milan — za
 Mahmutbegović Sefedin — za
 Mičić dr. Mića — otsutan
 Mihaldžić Stevan — za
 Muftić Salem — otsutan
 Nešković Jovan — za
 Novak dr. Fran — za

Obradović Paja — odsutan
 Pavelić dr. Ante — za
 Ploj dr. Miroslav — za
 Popović Daka — za
 Popović Matija — za
 Popović Milan — za
 Ravnihar dr. Vladimir — za
 Radovanović Krsta — za
 Radulović Marko — odsutan
 Rajar dr. Janko — za
 Rožić dr. Valentin — odsutan
 Samurović Janko — za
 Simonović Milan — za
 Smiljanić Krsta — za
 Stanković Jovan — odsutan
 Stanković dr. Radenko — odsutan
 Sulejmanović dr. Džafer — za
 Teslić Petar — odsutan
 Timotijević Kosta — odsutan
 Tomašić dr. Ljubomir — za
 Tomić Svetozar — za
 Trinajstić dr. Dinko — odsutan
 Ubavić Pavle — za
 Frangeš dr. Oton — odsutan
 Hadži-Bošković Trajko — za
 Hadži-Ristić Spira — za
 Hribar Ivan — za
 Cvetković Jordan — za
 Cerović Gavriilo — odsutan
 Šverljuga dr. Stanko — protiv

Šilović dr. Josip — za
 Šola Atanasije — za
 Šuperina dr. Benjamin — odsutan

Posle glasanja

Potpretsednik Jovan Altiparmaković: Izvolite, gospodo, čuti rezultat glasanja. Glasalo je svega 52 g. g. senatora, od kojih 47 „za”, a 5 „protiv”.

Prema tome, objavljujem da je Senat primio u načelu predlog Zakona o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu od 10 septembra 1931 godine sa izmenama i dopunama od 26 septembra 1931 godine.

Gospodo senatori, ja ću sa vašim pristankom ovu sednicu da zaključim, a iduću zakazujem za sutra, u 10 sati pre podne, sa sledećim dnevnim redom:

1) Pretres u pojedinostima Predloga zakona o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu od 10 septembra 1931 god. sa izmenama i dopunama od 26 septembra 1931 godine; i

2) Pretres Izveštaja Imunitetskog odbora o zahtevima g. Ministra pravde za izdavanje sudu senatora g. Krulja dr. Uroša i g. Kovačevića Tome.

Prima li Senat ovaj dnevni red? (Prima.). Objavljujem da je predloženi dnevni red primljen i zaključujem sednicu.

Sednica je zaključena u 12,40 časova.

